

Helyzetkép a kisgyermek napközbeni ellátásáról, 2013 – Kötelezettségek, lehetőségek, tények

Tartalom

Bevezető.....	1
Az ellátások hozzáférhetősége	1
Bölcsődék és családi napközök komplex rendszere által biztosított lehetőségek.....	2
A napközbeni ellátások igénybevétele	3
Biztos kezdet gyerekházak	5
Tények a térítési díjakról	6
A kisgyermeknevelők helyzete	7

Bevezető

Magyarországon 2013-ban a 3 évesnél fiatalabb gyermekek 16,2 százaléka járt napközbeni ellátást biztosító intézménybe.¹ Ez az arány megközelíti az 1980-as évek bölcsődei igénybevételének szintjét, de nemzetközi összehasonlításban² jelentősen alacsonyabb az Európai Unió tagállamainak 29 százalékos átlagánál, és messze elmarad Dánia és Hollandia 60 százalékos értékétől. Hazánkban a napközbeni ellátás igénybevételét számottevően befolyásolja az a tény, hogy a kisgyermek gondozását hagyományosan a család végzi, a bőkezűnek mondható családtámogatási rendszer lehetővé teszi, hogy a kismamák éveig otthon maradjanak gyermekeikkel. A családtámogatásra fordított kiadásoknak a bruttó hazai termékhez viszonyított aránya az uniós tagországok közül a hetedik legmagasabb, Ausztriához hasonló volt 2011-ben. A kisgyermekes anyák munkaerőpiaci helyzetét meghatározza, hogy kevésbé elterjedtek a rugalmas foglalkoztatási formák, így többnyire maguk vállalják gyermekük napközbeni gondozását. A 3 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő anyukák körében mindössze 6 százalékosat ért el a foglalkoztatottság 2011-ben, ez az EU-tagállamok sorában a legalacsonyabb. Még a következő legkisebb foglalkoztatási szintet felmutató Szlovákiában is a kisgyermekes anyák 19 százaléka dolgozott, hét uniós országban pedig a 70 százalékosat is meghaladta a 3 éven aluli gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája.³

Az ellátások hozzáférhetősége

A kisgyermek napközbeni ellátását alapvetően a gyermekvédelmi törvény⁴ szabályozza, a gyermekjóléti alapellátások körébe sorolt és

¹ A bölcsődébe, a családi napközibe (5–14 évesek kivételével) beíratott, valamint a házi gyermekfelügyeletet és biztos kezdet gyerekházait igénybe vevő gyermekek együttes számából számított adat.

² Forrás: OECD Family database.

³ Forrás: Eurostat.

⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

⁵ A 2010-ben bevezetett családi gyermekfelügyelet gondozási forma nem terjedt el, 2012-től egyetlen szolgáltató sem működik.

⁶ A 2011. évi CXCV. törvény a többcélú intézmények között említi az egységes óvoda-bölcsődét, ahol a második életévüket betöltött gyermekek az óvodai nevelésben ellátható gyermekekkel közös nevelésben részesülnek. Az elmúlt években az oktatásstatisztikai megfigyelések szerint 300–500 gyermeket gondoztak ebben az intézménytípusban, azonban a számbavételi különbségek miatt az elemzés az ellátáshoz való hozzáférés vizsgálatán túl nem terjed ki erre a formára.

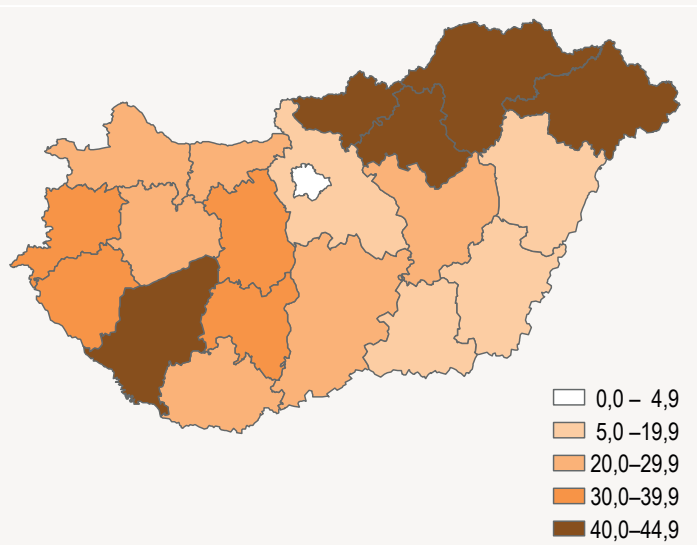
162 éves történetiséggel bíró bölcsőde mellett a következő ellátástípusokat nevesíti: családi napközi, házi, illetve családi gyermekfelügyelet,⁵ alternatív napközbeni ellátás. A jogszabály a települési, valamint a fővárosi kerületi önkormányzatok feladataként írja elő a területükön élő gyermekek napközbeni ellátásának megszervezését vagy a másol igénybe vehető ellátásokhoz való hozzájutás közvetítését. A bölcsődei ellátást kötelezően csak a 10 ezer főnél népesebb településeken kell biztosítani. A feladatellátást az önkormányzatok családi napközi működtetésével, valamint önkormányzati társulás útján is megoldhatják, ezáltal csökkenthetik a bölcsődei lefedettségben megnyilvánuló hiányokat. Még a bölcsődékkel viszonylag jól ellátott budapesti kerületekben is a biztos férőhelyhez többnyire a beíratkozást megelőző évben be kell nyújtani a felvétel iránti kérelmet. Hasonló a helyzet a nagyvárosokban és az agglomerációkban is, valamint azokon a településeken, ahol a törvény nem teszi kötelezővé a bölcsődei ellátás biztosítását, de más, kisebb létszámú intézmény pótolhatná az ellátáshoz való hozzáférést. Az ilyen típusú problémák megoldására a családi napközök mellett az óvodákkal kombinált bölcsődéket hívták életre. A köznevelési törvény rendelkezései szerint pedig 2009 őszétől a 2000 lakosnál kisebb lélekszámú településeken a 2 évesnél idősebb gyermekek nevelése biztosítható óvodai csoportban is, ezek az úgynevezett óvoda-bölcsődei csoportok.⁶ 2013-ban új gyermekjóléti alapellátásként a gyermekvédelmi törvény hatálya alá került a biztos kezdet gyerekház, amely különösen az óvodáskort meg el nem ért gyermek és szülője számára együttesen biztosítja a társadalmi felzárkózást segítő prevenciószolgáltatást, annak keretében a gyermek napközbeni ellátását.

Az ellátások diverzifikálásával együtt bővült az intézményi kínálat, tavaly már 1888, különböző napközbeni ellátást nyújtó intézmény működött az országban. A szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés elve azonban továbbra sem tud teljes mértékben érvényre jutni, 2365 településen az ott élő 58 621, három éven aluli gyermeknek helyben nem hozzáférhető az ellátás semmilyen formája. A 3 évesnél fiatalabb gyermekek 22 százaléka élt olyan településen, ahol helyben nem biztosított a napközbeni ellátás. 120 helységben a gyermekjóléti ellátások helyett óvoda-bölcsődei csoportokban tudták megoldani a gyermekek elhelyezését.

Ha együttesen vizsgáljuk a bölcsődék különböző formáinak, a biztos kezdet gyerekházak és a családi napközök hozzáférhetőségét Magyarországon, akkor megállapítható, hogy Budapestnek és agglomerációjának kiemelkedő szerepe van a férőhelyek biztosításában. A legtöbb napközbeni ellátást biztosító férőhely egyértelműen oda összpontosul, ahol törvényi kötelezettsége van az önkormányzatnak, és ezt megerősítheti a munkalehetőség és a megfelelő korú gyermekek száma is.

1. ábra

Napközbeni ellátást potenciálisan igénybe vevő 0–2 évesek közül ellátáshoz helyben hozzá nem férők aránya, 2013, %

Az adott megye településszerkezete is meghatározza az arányok kialakulását. A nagyobb lélekszámú településekkel rendelkező alföldi térségben az országos átlagnál jobb a helyzet. Hasonló az ellátottság Pest megyében is, ahol sok a népesebb település, ráadásul a rendelkezésre álló munkahelyek nagyobb száma miatt a szülők is jobban keresik a lehetőséget a gyermekek minél fiatalabb korban történő elhelyezésére. A napközbeni ellátások országos lefedettségének javulása mögött településenként ellátáshoz nem jutó gyermekek és üresen álló bölcsődei férőhelyek egyaránt megtalálhatók, ezért a kapacitásokat minden esetben a települések adottságaihoz kell igazítani.

Bölcsődék és családi napközik komplex rendszere által biztosított lehetőségek

A bölcsőde, mint intézménytípus hazánkban már több mint másfél évszázada segíti a kisgyermeket nevelő családok életét. 2013-ban 724 bölcsőde működött, ebből 32 újonnan létesült, a 37 654 férőhelyből pedig 894 volt újonnan létrehozott.⁷ Minden harmadik intézmény óvodával integráltan működő bölcsőde volt, az új férőhelyek 15 százalékát óvodában létrehozott bölcsődei csoportok számára alakították ki. Ennek az az oka, hogy sok esetben egyedül a meglévő óvodában oldható meg a 3 éven aluli korosztály napközbeni ellátása azokon a településeken, ahol nincs lehetőség önálló bölcsőde létesítésére.⁸ A bölcsődei férőhelyek zöme Budapesten található, de szembetűnő, hogy az arány évről évre csökken, és egyértelműen a kisebb lélekszámú települések javára. A férőhely-fejlesztések és a jogszabályban előírt kötelezettség ellenére 2013-ban továbbra sem működött bölcsőde a következő tízezer főnél népesebb településeken: Dabas, Kistarcsa, Maglód, Nagykáta, Pilisvörösvár, Salgótarján és Tolna. A felsorolt települések mindegyikén családi napközikben biztosítják a 0–2 évesek napközbeni ellátását.

Az ezredforduló óta figyelemre méltó mértékben növekedett az igényekre rugalmasabb reagálást lehetővé tévő családi napközik jelentősége⁹. Elterjedésének ütemére jellemző, hogy a férőhelyek száma 2007 és 2013 között több mint a tizenkétszeresére nőtt. 2013-ban a családi napközik befogadóképessége 1253 új férőhellyel bővült, a kapacitásokat egy év alatt 15 százalékkal növelték. Az új férőhelyek közül minden 4. falvakban alakult. Igen jelentős, közel 20 százalékos kapacitásnövekedés történt a fővárosban is.

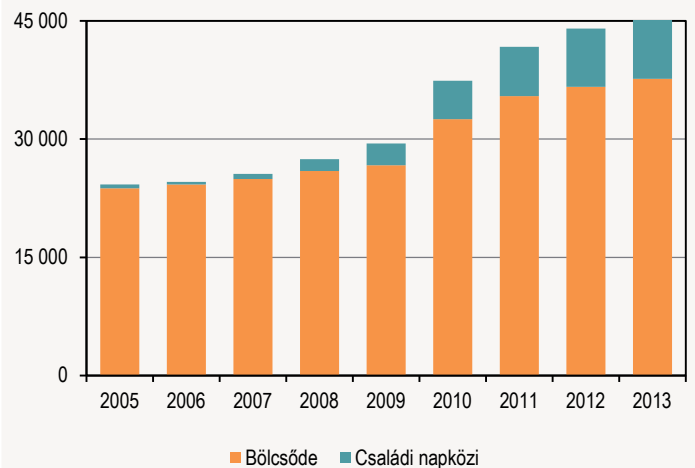
⁷ Ezzel egyidejűleg 15 bölcsőde (illetve óvoda-bölcsődei csoport is) megszűnt.

⁸ Az ellátás kialakításánál mindkét ellátandó korosztály igényeit mérlegelni kell, hiszen a bölcsődések és az óvodások életkori sajátosságai különbözőségei miatt más-más bánásmódot igényelnek. A bölcsődei csoportban folyó nevelő-gondozó munka tartalmát a bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja és a bölcsődei módszertani irányelvek, továbbá az egyes intézmények szakmai programjai határozzák meg, az óvodai csoportban folyó nevelést pedig az óvodai alapprogram.

⁹ Tekintettel arra, hogy a 0–2 évesek ellátásában a házi gyermekfelügyelet – bár nélkülözhetetlen bizonyos élethelyzetekben – részvétele nem számottevő, illetve a családi gyermekfelügyeletnek jelenleg nincs szerepe, tanulmányunkban a továbbiakban nem vizsgáljuk őket.

2. ábra

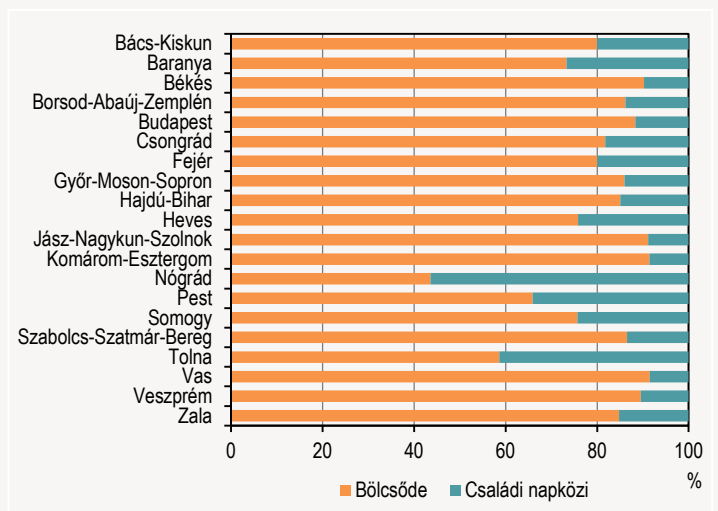
Bölcsődei és családi napközis férőhelyek számának alakulása

A családi napközik térnyerése a bölcsődei férőhelyek mellett megyénként – sőt településenként – eltérő lehet. A családi napközi elsősorban a nagyobb lélekszámú településeken biztosít pótlólagos napközbeni kapacitást, ellensúlyozva a bölcsődei férőhelyek elégtelenségét. A kisebb településeken pedig olyan hiánypótló lehetőséget nyújt egy-egy családi napközi, amely nélkül egyáltalán nem lenne megoldható az ott élő kisgyermek napközbeni elhelyezése. A családi napközi létesítése a bölcsődéénél egyszerűbb feladat, hiszen a szolgáltatást nyújtó személynek egy 40 órás felkészítő tanfolyamot kell elvégeznie, végzettségétől függetlenül. A szolgáltatásnak meg kell felelnie a jogszabályban előírt követelményeknek, felelősségbiztosítással kell rendelkeznie, megfelelő szakmai program alapján kell működnie, nyilvántartásokat kell vezetnie, ami alapján hatóságilag ellenőrizhetők a működési körülmények. A működéshez szükséges körülményeket külön jogszabály határozza meg, ami egyaránt érvényes akkor, ha a napközi az üzemeltető saját otthonában, illetve ha külön erre a célra kialakított helyiségben működik. A legtöbb családi napközi biztosít időszakos gyermekfelügyeletet is, így lehetőség van félnapos vagy heti két-három alkalommal történő igénybevételre is.

3. ábra

Bölcsődei és családi napközis férőhelyek megoszlása az adott megyében, 2013. december 31.

A bölcsődei és családi napközis férőhelyek országos megoszlási aránya 80–20 százalék, tehát minden 5. férőhelyet már családi napközi biztosít a családok részére. A családi napközik kimagasló aránnyal bírnak Nógrád megyében, ahol minden második férőhely az alternatív lehetőségek közül kerül ki. Tolnában a kapacitások 40 százalékát, Pest megyében 35 százalékát biztosítják. Ahol magasabb a kis lélekszámú települések aránya, azaz elaprózottabb a településszerkezet, mint például Somogy, Heves vagy Baranya megyében, ott jelentősebb a családi napközik térnyerése. Az alföldi nagy megyékben, így Békés, Jász-Nagykun-Szolnok esetében inkább a bölcsődék az elterjedtebbek. A bölcsődei ellátást már biztosító településen vagy térségben akkor létesítenek családi napközit, amennyiben igény mutatkozik rá: van elég kisgyermek és munkahely is, amely lehetővé teszi a szülő számára a gondozási és étkezési díj megfizetését a gyermeke után. Bizonyíték erre Budapest, ahol ugyan jól működő bölcsődei infrastruktúra van évek óta, mégis minden 10. férőhelyet családi napközi biztosít.

Az elmúlt évtized kormányzati intézkedéseinek hatása érzékelhető az ellátórendszerben. A bölcsődék férőhely-bővítési, illetve a családi napközik pályázati lehetőségei döntően befolyásolták a rendelkezésre álló kapacitásokat. Míg 2010-ben egy férőhelyre országosan potenciálisan 10, addig 2013-ban 6 jelentkező jutott. Az országos átlagnál sokkal kedvezőbb a helyzet Budapesten és Csongrád megyében. Kiemelkedően alacsony az ellátási kapacitás Nógrád megyében, ahol még 2013-ban is 14 potenciális igénybevevő jutott egy működő férőhelyre, a budapesti több mint négyszerese.

A bölcsődei férőhelyekkel legjobban ellátott Budapest és Csongrád megye mellett még Békés, Zala, Veszprém és Komárom-Esztergom megyékben jut a bölcsődés korúakra az átlagosnál több férőhely. Közülük Békés, Komárom-Esztergom és Veszprém megyékben a bölcsődei férőhelyek mellett nem alakult ki jelentős családi napközis kapacitás. Ugyanakkor Pest, Tolna, Baranya, Nógrád és Somogy megye esetében a viszonylag szűkös bölcsődei férőhely-ellátottságot az átlagot meghaladó mértékben egészítik ki a családi napközikben biztosított férőhelyek. Összességében Budapest és Csongrád megye a legjobban ellátott napközbeni ellátást biztosító férőhelyekkel, több mint 25 férőhely jut száz 3 éven alulira. (Csongrádban a második legtöbb bölcsődei férőhely és a harmadik legjelentősebb családi napközis kapacitás jut a bölcsődés korúakra.) Ezzel szemben Nógrádban a relatív sok családi napközis férőhely sem tudja ellensúlyozni a bölcsődei kapacitáshiányt, mindössze 7 férőhely adott száz megfelelő korú kisgyermekre. Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben mind a bölcsődei, mind a családi napközis relatív szűkös kapacitások hozzájárultak ahhoz, hogy e megyékben a második, illetve harmadik legrosszabb az ellátottság (10,7 és 11,1 százalék).

A napközbeni ellátások igénybevétele

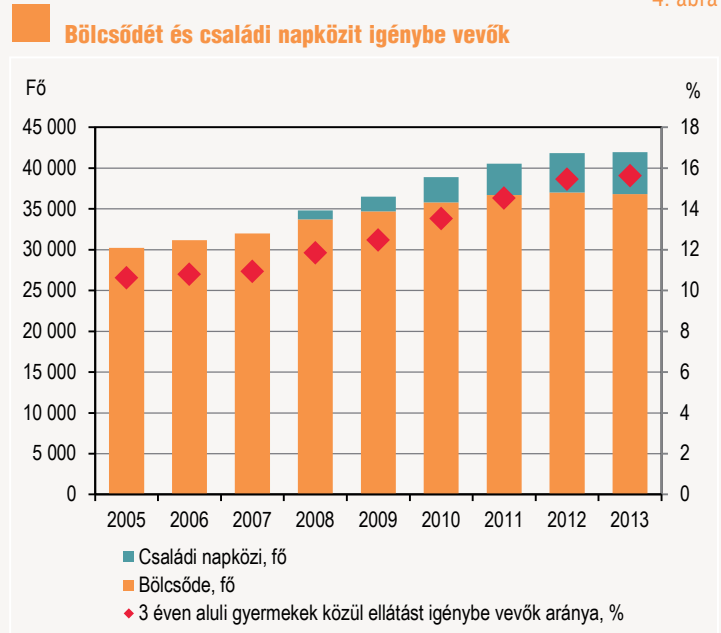
„A bölcsődei nevelés-gondozás alapvető célja a családban nevelkedő kisgyermek számára elősegíteni a harmonikus fejlődést a családi nevelést segítve, napközbeni ellátás keretében a gyermek fizikai- és érzelmi biztonságának és jóllétének megteremtésével, feltétel nélküli szeretettel és elfogadással, a gyermek nemzetiségi/etnikai hovatartozásának tiszteletben tartásával, identitásának erősítésével, kompetenciájának figyelembevételével, tapasztalatszerzési lehetőség biztosításával, viselkedési minták nyújtásával.”¹⁰ A szolgáltatók alapfeladataikon túl vállalhatnak időszakos gyermekfelügyeletet, működtethetnek játszóházat vagy hotelt is, tanácsaikkal segítik a gyermeket gondozó családok mindennapjait.

A bölcsőde a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagja, így nagy szerep hárul rá az általa gondozott korosztály veszélyeztetettségének megelőzésében, észlelésében azáltal, hogy köteles jelzéssel élni az illetékes gyermekjóléti szolgálatnál, ha a gondozásában lévő kisgyermek családi körülményei nem megfelelőek. A települési önkormányzat jegyzője a védelembe vételi eljárással érintett kisgyermek esetében kötelezheti a családot arra, hogy a gyermeket egészséges fejlődése érdekében napközbeni ellátást igénybevételel nevelje tovább.

A bölcsődék és az egyéb napközbeni ellátást biztosító intézmények időtartamban és komplexitásuk által jelentős szerepet kapnak a kisgyermek és a családjaik életében. A napközbeni ellátóhelyekre beíratott gyermekek számát alapvetően meghatározza a születések, vagyis a potenciális igénybevevők számának alakulása, de hatással van rá a gyermekellátó intézményrendszerben rendelkezésre álló kapacitás, az adott időszak családtámogatási rendszere és a munkaerő-piaci viszonyok, elsősorban a nők foglalkoztatási helyzete. A Magyarországon elterjedt kétkeresős családmodell és így a foglalkoztatáspolitikai is erőteljesen befolyásolja a családok döntését abban, hogy kisgyermeküket napközbeni ellátást igénybevételel neveljék-e, vagy óvodáztatásáig maradjon otthon az édesanyjával. A napközbeni ellátást igénybevételel kínálati oldalról az is meghatározza, hogy a család, amelyben a kisgyermek nevelkedik, milyen településen él, helyben működik-e valamilyen intézménytípus. A szülők sok esetben nem szívesen utazzatják a gyermeket, még ha ők maguk ingáznak is a munkába.

Az elmúlt évtizedek gazdasági folyamatai és a rendszerváltozás hatására hazánkban a foglalkoztatás visszaesésével, valamint az intézményrendszer zsugorodásával az 1990-es évek elejétől csökkent a bölcsődei ellátást igénybevétele. Az alternatív lehetőségek elterjedésével, a nők foglalkoztatási helyzetének, illetve a családtámogatási ellátások melletti munkavégzés lehetőségeinek változásával együtt hullámzott, majd a 2005. évi mélypont után 2013-ig folyamatosan bővült a napközbeni ellátást biztosító intézményekbe beíratott gyermekek száma és aránya.

4. ábra

A születések száma évtizedek óta – ingadozásokkal ugyan, de – alapvetően csökkenő tendenciát mutat, így a 0–2 éves, bölcsődés korú gyermekek száma is mérséklődik. 2013-ban a legtöbb 3 éven aluli kisgyermek Budapesten, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élt.

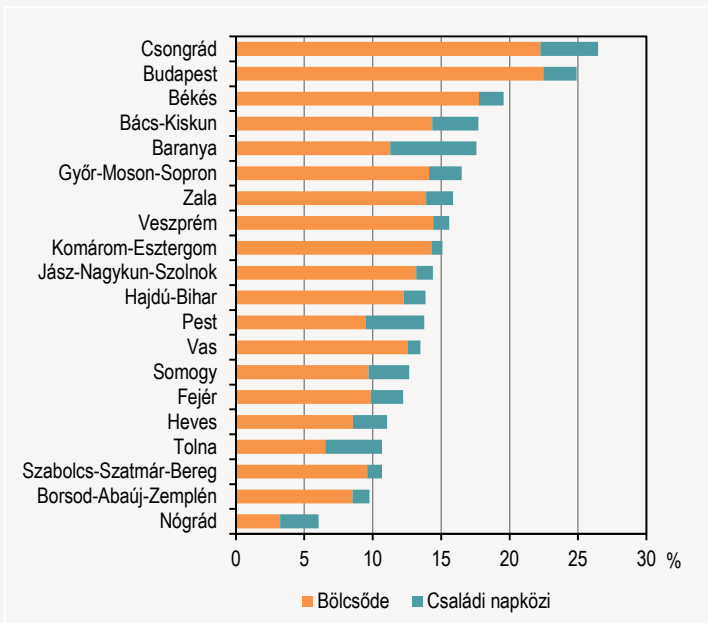
Bölcsődében tavaly 36 819 kisgyermeket gondoztak, az összes megfelelő korú 13,7 százalékát. Azokban a megyékben részesültek legtöbben bölcsődei ellátásban, ahol a rendelkezésre álló férőhelyek aránya is a legmagasabb. Ugyanez igaz az 5127 családi napközibe beíratott 0–4 évesek¹¹ területi megoszlására is. Ez is bizonyítja, hogy a napközbeni ellátást igénybevevő gyermekek aránya 6 és 26,5 százalék között mozgott, a 3 éven aluliak aránya a bölcsődei gondozásban Budapesten (22,5%), a családi napközikben pedig Baranya megyében (6,3%) volt a legnagyobb.

¹⁰ A bölcsődei gondozás-nevelés szakmai szabályai. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009.

¹¹ A családi napközibe beíratott gyermekek száma május 31-én 6899 volt, a napközbeni ellátást igénybevételel komplex vizsgálatához azonban kiszűrtük az 5–14 éveseket. A családi napközis ellátottakról a részletező adatok viszont csak az összes korcsoportra együtt állnak rendelkezésre.

5. ábra

Bölcsődébe és családi napközibe beíratott 3 éven aluli gyermekek aránya, 2013

2009–2011 között a bölcsődébe beíratott gyermekek számában évente 3 százalék körüli növekedés volt megfigyelhető, amelyet a következő évben 0,9 százalékos enyhe emelkedés, majd 0,5 százalékos csökkenés követett. A családi napközikebe beíratottak számának dinamikus növekedési üteme lefékeződött, míg 2009–2010-ben 70, 2011–2012-ben 20–25, addig 2013-ban 6,3 százalékkal bővült az igénybevevői kör.

A bölcsődék kihasználtsága a rendszerváltozás óta meghaladta a 100 százalékot, 2013-ra országos szinten megszűnt a túlszűfolttság, a rendelkezésre álló férőhelyek 97,8 százalékára jutott beíratott gyermek. A böl-

csődében gondozott gyermekek és a kapacitások egymáshoz viszonyított aránya még megyénkénti összehasonlításban is számottevő különbségeket mutat, települések és intézmények szintjén lehetne még realitásabban a férőhely-kihasználtsági arányokat vizsgálni. A bölcsődei férőhelyekkel jól ellátott megyékben jelentkezik legjelentősebb mértékben további kapacitás iránti igény, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Győr-Moson-Sopron megyékben továbbra is 100 százalék feletti a férőhely-kihasználtság. Budapesten a relatív sok férőhely már nem működik teljes kihasználtsággal. A másik véglet Nógrád megye, ahol a szűkös kapacitások elégtelenségét jelzi a több mint 100 százalékos kihasználtság. A legkevesebb beíratott gyermek Vas megyében jut a működő férőhelyekre, a 89 százalékos kihasználtság közepes férőhely-ellátottság mellett jelentkezett.

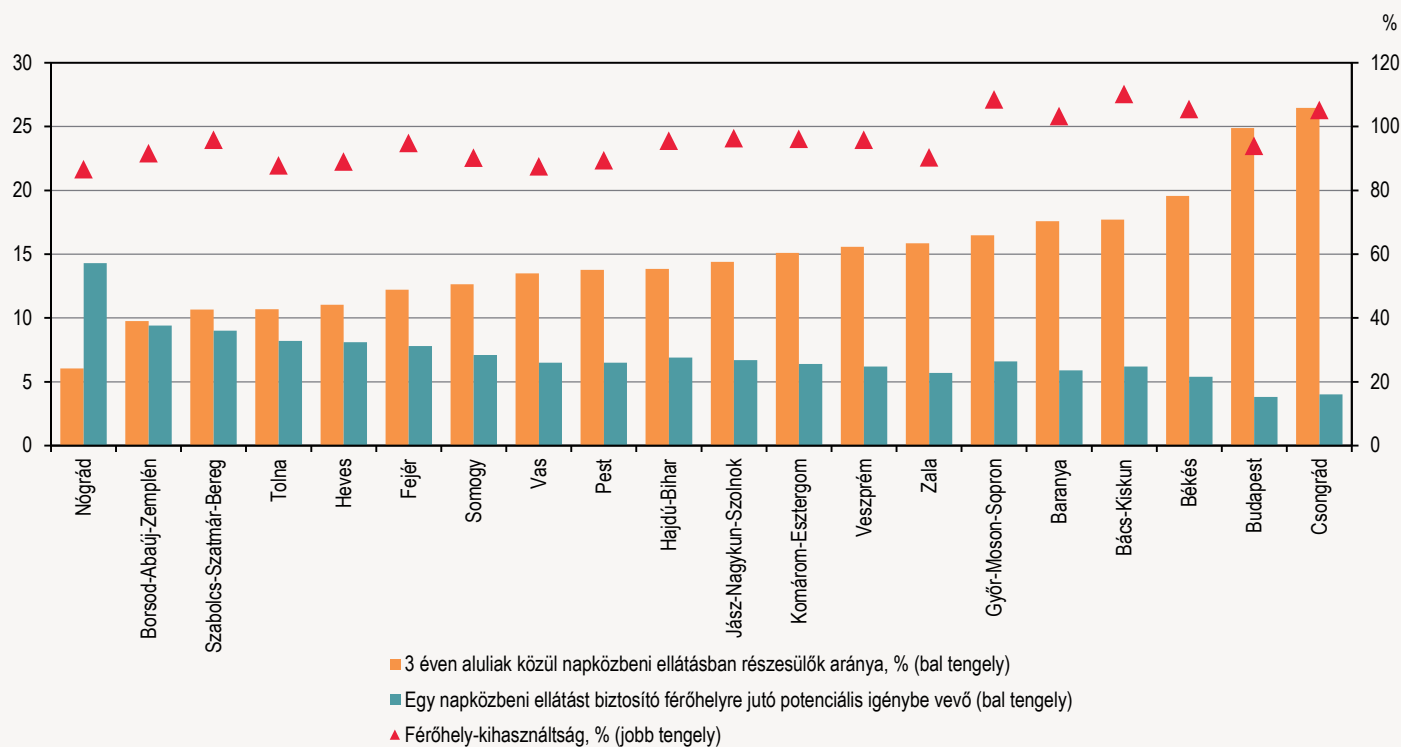
A családi napközik a bölcsődéknél alacsonyabb férőhely-kihasználtsággal működnek, de jelentős területi különbségek tapasztalhatók. A férőhelyek 100 százalékára jut beíratott gyermek Békés megyében, ennél zsúfoltabb az ellátás Bács-Kiskun (105%), Baranya (138%) és Győr-Moson-Sopron (111%) megyékben.

A napközbeni ellátások potenciális igénybe vevői köre alapján a már jelenleg is 100 százalék feletti kihasználtsággal működő Bács-Kiskun és Baranya megyei kapacitások válhatnak elsősorban még szűkösebbé. A potenciális igénybevevők nagyobb aránya miatt a Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei intézmények számíthatnak jelentősebb keresletre, közülük Nógrádban állnak szabad férőhelyek nagyobb arányban rendelkezésre.

A bölcsődei vagy családi napközis ellátás igénybevételét befolyásolhatja a családtámogatási rendszer több eleme is. A biztosítási jogviszonyon alapuló gyed esetében mérlegelési szempont, hogy 2013-ban keresőtevékenységet nem folytathatott az igénybe vevője, adóterhet viselő járandóság, amelyet egyéni nyugdíjbiztosítási járulék is terhel. 2014-től a gyermek 1 éves kora után korlátozás nélkül lehet mellette dolgozni, illetve több gyermek után egyszerre több ellátást is igénybe lehet venni. A gyed melletti munkavégzés lehetővé tételével Budapesten, Pest és Győr-Moson-Sopron megyékben – ahol a legtöbben részesülnek ebben az ellátásban – nőhet a napközbeni ellátások igénybevétele, hiszen a gyed folyósításának feltétele az előzetesen meglévő folyamatos munkaviszony, amelyhez visszatérve a kis-

Tényleges és potenciális kereslet a napközbeni ellátás iránt

6. ábra

gyermekes anyáknak meg kell tudniuk oldani a gyermekek munkaidőben történő gondozását.

A gyermekgondozási segélyt a gyed lejárta után, a gyermek 2. életévének betöltésekor, vagy megfelelő idejű biztosítási jogviszony hiányában már a szülést követően, alanyi jogon lehet igényelni. A gyes adóalapot növelő járandóság, egyéni nyugdíjbiztosítási járulékot kell utána fizetni. 2013-ban a gyermek 1 éves kora után – bizonyos kivételektől eltekintve – maximum heti 30 órában lehetett munkát vállalni mellette, 2014-ben ez az időbeli korlátozás megszűnt. A gyes tekintetében minden 3. igénybe vevő szintén Közép-Magyarország régióban él, elsősorban azért, mert itt él a legtöbb 3 évesen aluli kisgyermek is. Szembetűnő, hogy Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyékben közel ötször annyi szülő van gyesen, mint gyeden. Ám az említett térségek hátrányos munkaerő-piaci helyzetéből kifolyólag a gyes melletti munkavégzési szabályok kisebb mértékű változása feltehetőleg nem jár együtt a napközbeni ellátások iránti kereslet jelentős emelkedésével.

A bölcsődei és családi napközis gondozás iránti igény jelentkezése jelentős eltéréseket mutat. Túljelentkezés ott fordul elő, ahol van munkahely, és ahol nem jelent megerőltető terhet a családoknak az ellátásokért fizetendő térítési díj. Kutatások szerint, ha – területileg egyenlő eloszlásban – a 3 évesnél fiatalabb gyermekek harmadának rendelkezésre állna férőhely, az javíthatná a nők munkaerő-piaci helyzetét, és egyben a hátrányos helyzetű településeken élő kisgyermek egészséges fejlődését is elősegítené.

A napközbeni ellátást biztosító intézményekbe beíratott gyermekek egyes ismérveit párhuzamba állítva láthatók a különbségek a bölcsődei és családi napközis ellátást igénybe vevő gyermekek jellemzőiben.

A beíratott gyermekek életkori megoszlása arról ad képet, hogy jellemzően melyik életszakaszban kerülnek be a gyermekek a napközbeni ellátást biztosító helyekre. Szembetűnő, hogy a legkisebbek, az egy évesnél is fiatalabbak aránya jóval magasabb a családi napközikben. Az életkor sajátosságából fakadóan talán a szülők jobban megbíznak egy családias hangulatú, alacsonyabb gondozási létszámmal dolgozó intézménytípusban. A fogyatékossgal élő kisgyermek aránya viszont a bölcsődékben magasabb.

Ennél az adatnál nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy ezek a gyermekek koruknál fogva még csak nagyon szembetűnő fogyatékossg esetén rendelkeznek szakértői bizottságtól származó diagnózissal. A szülők abban bíznak, hogy a bölcsődék speciális csoportjaiban megfelelő gondoskodást és fejlesztést kaphatnak a gyermekeik, és sok esetben ez az egyetlen lehetőség a családnak, hogy a szülők munkát vállaljanak a fejlesztésre szoruló gyermek nevelése mellett. A nagycsaládban élő gyermekek aránya valamivel magasabb a családi napközikben, míg a gyermekvédelmi intézkedésben és pénzübeli támogatásban érintett gyermeke aránya a bölcsődékben magasabb.

1. tábla

Bölcsődében és családi napköziben gondozott gyermekek, 2013. május 31.

Megnevezés	Gondozott gyermekek			
	száma		aránya, %	
	bölcsőde	családi napközi	bölcsőde	családi napközi
Összesen	36 819	6 899	100,0	100,0
Ebből:				
1 évesnél fiatalabb	134	38	0,4	1,1 ^{a)}
fogyatékos	394	11	1,1	0,2
tartós beteg	1 176	32	3,2	0,5
3 vagy annál több gyermekes család gyermeke	3 415	800	9,3	11,6
védelemben vett	236	28	0,6	0,4
rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesül	5 912	525	16,1	7,6

a) A 3 évesnél fiatalabb igénybe vevők százalékában.

Biztos kezdet gyerekházak

2009-ben európai uniós finanszírozás mellett 35 biztos kezdet gyerekház kezdte meg működését országszerte. A gyerekházak célja, hogy a hátrányos helyzetű településeken vagy településrészekben nehéz körülmények között élő családok és gyermekeik számára olyan szolgáltatásokat biztosítsanak, melyek hozzájárulnak társadalmi felzárkózásukhoz. A mélyszegénységben élő és szociálisan rászoruló családok gyermekei esetében nagyobb valószínűséggel fordul elő, hogy korlátozottan, vagy egyáltalán nem férnek hozzá napközbeni ellátásokhoz, így jelentős hátránnyal indulnak a tanulmányok területén is, amely meghatározza későbbi munkaerő-piaci sikerességüket. Nem klasszikus értelemben vett napközbeni ellátás, hiszen az egész család jelen van, a szülő is kap segítséget, iránymutatást. Olyan alapvető szolgáltatásokhoz férhetnek itt hozzá, amelyek nélkülözhetetlenek a továbblépéshez, a családok felzárkóztatásához. A szülőknek tanácsot, élelmiszert, tisztálkodási lehetőséget biztosítanak, amely a gyermek fejlődése szempontjából is lényeges. 2013-tól az uniós forrásokon túlmutatóan a hosszú távú, fenntartható működés biztosítása érdekében a biztos kezdet gyerekházak működő települési önkormányzatnak lehetősége van a központi költségvetésből, egyedi elbírálás alapján támogatást igényelni. 2013-ban az 58 működő gyerekház közül már 43 tevékenységét normatív finanszírozás segítette. Budapest VIII. és IX. kerületén kívül 13 megyében működött gyerekház.¹²

A gyerekházak rendszeres gondozásában december 31-én nyilvántartott gyermekek közül csak minden 3. töltötte be a 3. életévét. A gyerekházak gondozásából kilépték 80 százalékba óvodai nevelésbe távozott, további 15 százalékuk még bölcsődébe vagy családi napközibe. A gyerekház kérheti az eltérő fejlődésűnek ítélt kicsik vizsgálatát. 2013-ban 3 kisgyermeknél állapítottak meg fogyatékossgot, további 22-nél pedig eltérő fejlődést, így idejében megindulhatott ezen gyermekek korai fejlesztése. A gondozott gyermekek közül szinte mindenki – 97 százalékuk – étkezést is kapott. Jelentős szerep jutott a gyerekházaknak a higiénés körülmények javításában is, hiszen minden 4. esetben tisztálkodási lehetőséggel is éltek az igénybe vevők, de a mosást is ott intézte a családok 15 százaléka. A gondozott 1312 család közül minden 5. egyszülős háztartás, 40 százalékukban a családfő inaktív. Országszerte 166 szakember foglalkozott az érintettekkel, szükség esetén a gyermekjóléti szolgálat, háziorvos vagy védőnő, illetve nevelési tanácsadó segítő közreműködésével.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia célkitűzései szerint új biztos kezdet gyerekház szolgáltatásokat kell létrehozni az integrált térségi gyermekesély programokat megvalósító leghátrányosabb helyzetű kistérségekben, elsősorban a gettószódó, illetve a szegregátummal rendelkező településeken. A 12 leghátrányosabb helyzetű kistérség támogatásban részesül annak érdekében, hogy térségenként legalább 3–3 gyerekház jöjjön létre. 2014-ben már több mint 110 helyen érhető el a biztos kezdet gyerekház szolgáltatásai.

¹² 2013-ban az alábbi megyékben működött biztos kezdet gyerekház: Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Fejér, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Tolna.

Tények a térítési díjakról

A bölcsődei ellátás igénybevételeben új helyzetet teremtett a gondozási díj bevezetése. Míg 2012 elejéig csak az élelmezés nyersanyagköltségéért lehetett térítési díjat kérni, azóta az intézményfenntartó döntése alapján már a gondozásra is megállapítható térítési díj. Ennek oka az volt, hogy a fenntartók a normatív állami hozzájárulásból és saját forrásaikból igyekeztek kigazdálkodni intézményeik működtetési költségét, ám ez csak többé-kevésbé sikerült. A bölcsődei normatíva – korábban évente, két évente emelt – egy gyermekre jutó éves összege először 2009-ben, majd 2010-ben is csökkent, 1,3 és 9,3 százalékkal. A normatívát azóta sem emelték az intézménytípus esetében, egy főre jutó éves összege 494 100 forint. A 2010. évi csökkentésből származó megtakarítás új önkormányzati fenntartású férőhelyek kialakítását szolgálta, ugyanakkor a működési költségek előteremtésében már addig is meglévő nehézségek súlyosbodásához vezetett. Részben ennek a problémának a megoldására 2012-től a fenntartó dönthet arról, hogy bevezeti-e az adott bölcsődében a gondozásért is kérhető térítési díjat.¹³

A gondozási díj lehetőségének első évében, 2012-ben az akkor működött 704 bölcsőde 40 százaléka (285 bölcsőde) vezette be a gondozási díjat. 2013-ban a működő 724 bölcsőde közül 306 volt fizetős, tehát az arány alig, mindössze 2,3 százalékponttal emelkedett. A gondozási díjat elrendelő intézményekben természetesen mindig voltak olyan gyermekek, akik mentesültek a gondozási díj megfizetése alól.

Az önkormányzati fenntartású bölcsődék 43, a nonprofit fenntartású intézmények 35, az egyéb fenntartású intézmények 28 százalékában kértek gondozási díjat. A 2012. évi gondozási díjra vonatkozó adatokhoz képest ez utóbbi esetében a legnagyobb a növekedés, 13 százalékpont. Amennyiben a bölcsődét fenntartó települési önkormányzat képviselőtestülete úgy dönt, hogy bevezeti a gondozásért is kérhető térítést, azt helyi rendeletében rögzíteni kell. A bölcsődei gondozási díjakból befolyt összeget a bölcsődéknek az ellátási színvonal javítására kell fordítaniuk. Az, hogy milyen mértékű a bevételek nagysága, a fenntartó döntésétől, illetve az oda járó gyermekek családjának anyagi háttérétől is függ.

A bölcsődébe beíratott gyermekek közül minden 2. járt olyan intézménybe, ahol az év valamely szakában szedtek gondozási díjat. 2013 folyamán a bölcsődei ellátást igénybe vevő gyermekek közül csak minden 3. volt térítési díj fizetésére kötelezett. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy vagy olyan intézménybe jártak, ahol be sem vezették a gondozási díjat, vagy bevezették ugyan, de alanyi jogon vagy a család anyagi helyzete alapján mentesültek a díjfizetés alól.

A családi napköziben biztosított napközbeni ellátásért a gyermekvédelmi törvény rendelkezései szerint személyi térítési díjat lehet megállapítani. A térítési díj megfizetésére a szülői felügyeletet gyakorló szülő, vagy más törvényes képviselő kötelezett. Garanciális szabály, hogy ez az összeg nem haladhatja meg az intézményi térítési díj, azaz a szolgáltatási önköltség és a normatív állami hozzájárulás különbözetének összegét. A családi napköziben a személyi térítési díj megállapításánál az igénybe vevő gyermek családjában az egy főre eső rendszeres havi jövedelmét kell figyelembe venni úgy, hogy a térítési díj összege nem haladhatja meg annak 50 százalékát. A statisztikai információk 2013-tól állnak rendelkezésünkre az intézménytípus esetében.

Mind a bölcsődék, mind a családi napközik esetében a fenntartó hatásköre az, hogy megállapítsa a szülő által befizetendő díjakat. Mindazok mellett tehát, hogy sok esetben az adott intézmény elemi kiadásait, fejlesztéseit, az ellátás minőségét hivatott fedezni, nem tekinthetnek el attól a tényről, hogy milyen mértékben képes az igénybe vevő család megfizetni azt, mennyire „fizetőképes”. Minden fenntartónak elemi érdeke, hogy a férőhelyei maximálisan ki legyenek használva, így nem lesz veszteséges az intézmény működtetése.

Az, hogy megyei szinten milyen különbségek adódnak a bevételek tekintetében, a kínálati oldalt is jellemzi: például van-e más, ingyenes napközbeni ellátást biztosító intézménytípus a településen, megyében, mekkora fizetésnél éri meg a szülőnek visszatérnie a munkahelyére.

2. tábla

A gondozási díj adatai, 2013

Megye	Gondozási díjat bevezető intézmények aránya		Gondozási díjat fizető gyermekek aránya ^{a)}	
	bölcsődék	családi napközik	bölcsődék	családi napközik
Bács-Kiskun	20,6	98,4	59,2	98,0
Baranya	58,3	47,8	67,5	91,9
Békés	18,8	66,7	64,1	84,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	17,9	61,5	67,1	97,9
Budapest	52,4	88,6	63,3	96,9
Csongrád	67,4	84,5	68,7	98,5
Fejér	50,0	92,5	74,5	99,8
Győr-Moson-Sopron	11,6	42,6	79,4	97,2
Hajdú-Bihar	50,0	73,8	72,3	98,2
Heves	52,9	85,7	77,8	97,3
Jász-Nagykun-Szolnok	35,3	77,8	67,1	100,0
Komárom-Esztergom	38,5	64,3	70,5	95,1
Nógrád	40,0	65,4	67,1	53,6
Pest	61,1	91,9	63,7	98,2
Somogy	45,0	88,6	62,0	89,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	16,2	40,0	71,3	98,1
Tolna	40,0	50,0	73,5	99,2
Vas	75,0	91,7	66,9	85,2
Veszprém	6,9	77,8	35,9	92,1
Zala	81,3	56,0	74,4	97,4
Ország összesen	42,7	78,6	66,7	95,9

a) Azon gyermekek százalékában, akik olyan intézménybe jártak, ahol gondozási, illetve személyi térítési díjat kellett fizetni.

A bölcsődei gondozási díj bevezetése jelentős területi különbségeket mutat. Az országos 43 százalékot meghaladó volt a gondozási díjat bevezető bölcsődék aránya 10 megyében. A bölcsődék legnagyobb hányada (az országos átlag közel kétszerese) Zala megyében állapított meg gondozási díjat. Az intézmények több mint 60 százaléka kért gondozási díjat Csongrád, Pest és Vas megyében is. Ugyanakkor Veszprém megyében a 10 százalékos arányt sem érte el a díjat bevezető bölcsődék aránya. Szintén nagyon alacsonyan a Győr-Moson-Sopron, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint a Békés megyei arány.

Közel minden 3. gondozási díjként befizetett forint budapesti bölcsődében maradt. Pest megye a fővároséhoz hasonló arányban részesült a befizetések közül, de jelentősek Fejér, Csongrád, Bács-Kiskun és Somogy megyében is a bevételek. A gondozási díjból történő alacsony részesedés oka a gondozási díjat bevezető intézmények rendkívül alacsony aránya Nógrád és Komárom-Esztergom megyében.

¹³ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 148.§ (2) bekezdése értelmében 2012. január 1-jétől a gyermekéktetésre vonatkozó személyi térítési díj mellett a bölcsődei ellátás keretében nyújtott gondozásra is megállapítható. Továbbra is térítésmentes a bölcsődei ellátás a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, a három vagy annál több gyermeket, illetve a tartósan beteg vagy fogyatékos gyermeket nevelő családok gyermekei számára is. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek a gondozási díj térítésmentessége mellett az étkezési díj megfizetése alól is mentesülnek. A másik két kategóriába tartozó gyermeket nevelő családok az étkezési díjból alanyi jogon 50 százalékos díjkezdményt kaphatnak. Nem kérhető gondozási díj a jövedelemmel nem rendelkező családoktól sem.

A családi napközik esetében a gondozási díjak a bölcsődéknél jóval nagyobb arányban kaptak szerepet. Ennek oka abban is kereshető, hogy a családi napközik normatívája a bölcsődeinek csak az 54 százalékát éri el, 268 200 forint az egy főre jutó összeg. Minden 4. intézmény eltekintett a plusz díj kiszabásától, viszont ahol éltek ezzel a lehetőséggel, ott a gyermekek 96 százaléka után fizettek a szülők az étkezés díjon felül is. Baranya, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Győr-Moson-Sopron megyékben a legalacsonyabb, kevesebb mint 50 százalék a gondozásért is díjat kérő intézmények aránya. Nem hagyható figyelmen kívül a tény, hogy Pest megye családi napközijeinek a bevétele megközelíti az ország összes bölcsődéjének a bevételi nagyságát, ami 577 millió forint volt 2013-ban. A bevételek területi megoszlását természetesen befolyásolja az, hogy az adott megyében milyen arányban vezették be a fenntartók a gondozási díjat, az abból befolyt bevételek eloszlása ennek megfelelően alakul.

A bölcsődei gondozásdíj-, illetve a családi napközis térítésidő-fizetési kötelezettségnek nincs kimutatható hatása a napközbeni ellátás igénybevételeinek alakulására. Azokban a megyékben, ahol a legnagyobb arányban szembesülnek a családok a díjfizetéssel, ennek ellenére átlagos vagy kiemelkedő a gondozásban részesülő gyermekek aránya. Az anyagi hozzájárulást arányaiban a legkevesebb intézményben előíró megyékben pedig átlag alatti az ellátás igénybevétele.

A kisgyermeknevelők helyzete

Nagy felelősség hárul arra, aki kisgyermeknevelőként helyezkedik el. Az ellátottak életkori sajátosságaikból fakadóan sok figyelmet, türelmet, speciális gondoskodást igényelnek. A gondozók, gondozónők szakképzettsége mellett személyiségük, személyes tapasztalataik is meghatározzák a tevékenységüket, teljesítményüket. Az elmúlt években a bölcsődékben foglalkoztatott gondozónők száma a férőhelybővítéseknek és az új intézményeknek köszönhetően növekedett, 2013-ban már több mint 6900 gondozót foglalkoztattak országwide. A családi napközikben dolgozók száma pedig meghaladta az 1900-at. A szolgáltatást nyújtó személynek egy 40 órás felkészítő tanfolyamot kell elvégeznie ahhoz, hogy engedélyt kapjon a napközi megnyitáshoz, mégis minden harmadik felsőfokú képesítéssel is rendelkezik.

A bölcsődékben szigorúbb képesítési előírásoknak kell megfelelniük a foglalkoztatottnak. A követelmények szigorítása miatt a szakképzettségi arány fokozatosan emelkedett, 2013-ban a gondozók csaknem 98 százaléka a képesítési előírásoknak megfelelt. Még mindig probléma, hogy a nyugdíjas vagy nyugdíjkorhatárt hamarosan betöltő gondozónők aránya magas, a nyugdíjkorhatárt 5 éven belül elérők hányada növekszik. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy a kisgyermekkel való foglalkozás fizikailag, mentálisan és pszichésen is megerőltető az alkalmazottnak.

A szociális ágazat kereseti viszonyai alapvetően kedvezőtlenek, még az egészségügyben tapasztalhatónál is alacsonyabbak. Míg az egészségügyben a bruttó keresetek¹⁴ eléri a nemzetgazdasági átlag 89 százalékát, addig a szociális ellátásban dolgozók bére az országos átlag 61 százalékán áll. A szociális ágazaton belül különösen alacsony keresettel rendelkeznek a gyermekek napközbeni ellátásában dolgozók, a nemzetgazdasági átlag mindössze 53 százalékát vihetik haza havonta, a szociális szféra átlagánál is több mint 12 százalékkal elmaradnak béreik.

A szociális ágazat átlagos keresetét tekintve szinte valamennyi munkakörben¹⁵ átlagon aluli a kereseti lehetőség. Közülük is legrosszabb helyzetben a gyermekfelügyelők, dajkák vannak, akik a 2013. évi adatok szerint átlagosan havi 122 600 forint bruttó keresettel rendelkeztek, náluk még az árufeltöltők is többet kerestek. A csecsemő- és kisgyermeknevelők (óvodapedagógusokkal együtt) havi bruttó keresete 182 300, a gyermekgondozási tevékenységet végző intézmények vezetői pedig 224 000 forint volt 2013-ban.

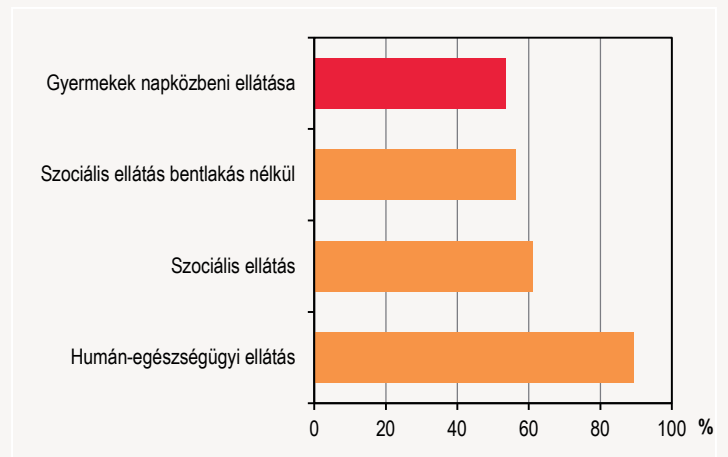
¹⁴ Közfoglalkoztatottak nélkül számolva, mivel a gyermekek napközbeni ellátása területén a képesítési előírások miatt kevésbé jellemző a közfoglalkoztatás szemben más szociális ellátásokkal, illetve az egészségüggyel. Ezek az adatok jobban lehetővé teszik az ágazatok közti összehasonlítást.

¹⁵ Forrás: Egyéni bérek és keresetek adatfelvétel, 2013. május (Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat).

¹⁶ 257/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet.

7. ábra

Bruttó átlagkereset* a nemzetgazdasági átlag százalékában, 2013

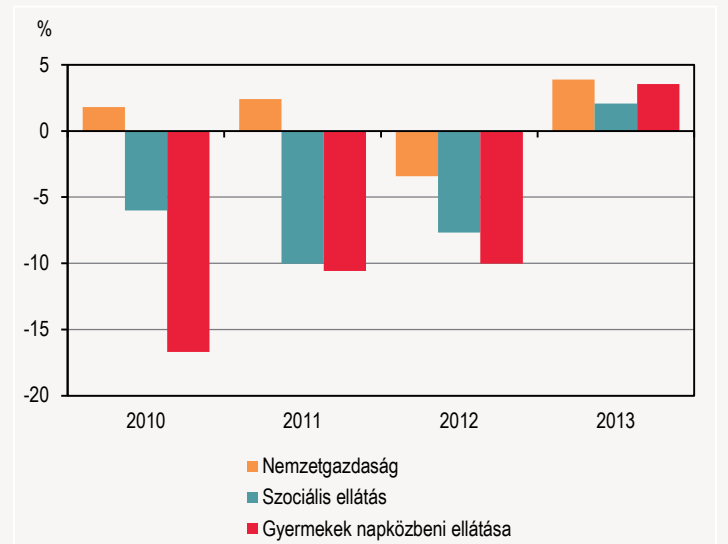

* Közfoglalkoztatottak nélkül.

2013-ban a gyermekek napközbeni ellátásában alkalmazásban állók nettó keresetének reálértéke évek óta először mutatott pozitív irányú elmozdulást, azonban így sem tudta ellensúlyozni a 2010 utáni időszakban bekövetkezett 10 és 17 százalék közötti éves reálérték-csökkenést, mely a szociális szférában tapasztalt átlagos visszaesésnél is nagyobb mértékű volt. A szociális ágazatban 2010 és 2013 között a nettó keresetek reálértéke 20 százalékkal esett vissza, ugyanezen időszakban, a gyermekek napközbeni ellátásában dolgozók összességében 31 százalékos reálbér-csökkenéssel szembesültek.

8. ábra

A keresetek* reálértékének éves változása

* Közfoglalkoztatottak nélkül.

A szociális ágazat kereseti hátrányainak mérséklésére a kormányzat 2014-ben bevezette¹⁶ az ágazati bérpótlékot, mely alapján márciustól – januárig visszamenőlegesen – fizetési fokozattól függően, havi bruttó 6000–17 200 forinttal magasabb összeget fizetnek a munkavállalók részére.

További információk, adatok (linkek):

[Kisgyermek napközbeni ellátása](#)

[A kisgyermek napközbeni ellátása, 2012 – Bölcsődei gondozási díjak](#)

[Táblák \(STADAT\) 2.4.10. Bölcsőde, családi napközi \(2000–\)](#)

[Tájékoztató adatbázis](#)

Elérhetőségek:

kommunikacio@ksh.hu

[Információs szolgálat](#)

Telefon: (+36-1) 345-6789

www.ksh.hu